

УДК 712.253 (091)

**КРИТЕРІЇ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА
ЗБЕРЕЖЕНОСТІ ІСТОРИЧНИХ ПАРКІВ НА ТЕРИТОРІЇ
ЦЕНТРАЛЬНОПРИДНІПРОВСЬКОЇ ВИСОЧИННОЇ ОБЛАСТІ**

Н.О. Олексійченко, доктор сільськогосподарських наук, професор

Н.В. Гатальська, асистент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Наведено критерії комплексної оцінки сучасного стану та рівня збереженості історичних палацово-паркових комплексів як результат проведених польових та камеральних досліджень. Як критерії оцінки запропоновано використовувати характеристики основних елементів паркового простору, їх стан та значення в об'ємно-просторовій композиції, перспективи відновлення та адаптації парку на сучасному етапі.

Ключові слова критерії комплексної оцінки, історичні парки, рівень збереженості.

Одним із найважливіших питань в області використання існуючих садово-паркових об'єктів незалежно від часу створення та функціонального призначення є оцінка їх сучасного стану, загальної декоративності паркових насаджень та території вцілому. Однак для проведення оцінки паркових ландшафтів, які поєднують в собі рельєф, насадження та архітектурні компоненти, необхідно мати надійні критерії, за допомогою яких можна було б надати естетичну оцінку парковим композиціям та визначити перспективи використання садово-паркового об'єкта в сучасних умовах [11].

Мета дослідження. Розробити критерії комплексної оцінки стану та ступеня збереженості історичних парків на території Центральнопридніпровської височинної області для визначення напрямів їх використання на сучасному етапі.

Матеріали і методика дослідження. Для досягнення поставленої мети були сформовані наступні завдання:

проаналізувати існуючі методики оцінки насаджень та проведення польових досліджень садово-паркових об'єктів незалежно від сучасного функціонального призначення;

виокремити критерії, які найбільш повно характеризують історичні парки з точки зору ступеня їх збереженості на сучасному етапі;

розробити бальну систему комплексної оцінки садово-паркових об'єктів історичної цінності.

У багатьох теоретичних роботах та методичних вказівках [2, 7-8, 11-12] висвітлюються питання оцінки декоративності насаджень та окремих рослин [13], їх стану [5], однак всі вони не об'єднані в загальну систему та надають можливість охарактеризувати тільки окремі компоненти паркового ландшафту з різних точок зору. Зокрема, Ф.В. Гурський (1955), оцінюючи стан деревних насаджень, виходить з двох основних характеристик – життєвості або успішності культур та надійності насаджень.

Відносно зручну методику для оцінки лісопаркових ландшафтів, яка базується на десяти головних показниках і трибальній системі оцінювання, що полегшує математичну обробку, розроблено Г.М. Маргайликом та Л.А. Кирильчеком (1979). Автори поділяють насадження на три категорії: 1 – високодекоративні (30–21 бал), 2 – декоративні (20–11 балів), 3 – малодекоративні, тобто ті, що потребують проведення значних робіт з реконструкції (10 і менше балів). До десяти основних критеріїв автори відносять: архітектоніку насаджень; ступінь контрастності; живописність насаджень; умови огляду; розчленованість; живописність конфігурацію периметра ділянки; вплив насадження на формування ландшафту парку або лісу; характер рельєфу; задерніння галявин; світлотінь – освітленість або затінення рослинного комплексу. На нашу думку, така методика прийнятна для визначення декоративних якостей та особливостей штучних деревних насаджень, а також для проведення ландшафтної таксації гаїв, виділення та оформлення

рекреаційних лісів, ботанічних об'єктів, складання порівняльних характеристик окремих культурних ландшафтів. Однак всі інші компоненти паркового ландшафту залишаються поза увагою, що унеможливує отримання об'єктивних результатів оцінки сучасного стану вцілому. Разом із тим, М.Г. Курдюком [6], на основі зазначеної вище методики, розроблено критерії оцінки декоративності садово-паркових об'єктів із доповненнями, куди включені не лише насадження, а й деякі інші компоненти паркового ландшафту. До критеріїв такої оцінки входять десять основних компонентів паркового ландшафту, що оцінюються за 5-бальною шкалою. Методика зручна у використанні, однак орієнтована переважно на оцінку лише декоративних якостей території історичних і громадських парків. Окрім того, при її застосуванні немає можливості оцінити загальний стан садово-паркового об'єкта та напрями його подальшого використання за відсутності важливих, на нашу думку, критеріїв. Наприклад, для історичних парків, це може бути наявність письмової документації, великовікових та реліктових дерев, цінних архітектурних споруд та малих архітектурних форм тощо.

Критерії естетичної оцінки насаджень висвітлені в методиці В.П. Кучерявого [7], яка побудована на основі двох шкал – таксаційно-фітоценотичної та емоційної. Перша частина оцінки передбачає використання лише таксаційних параметрів насадження, а в основі емоційної необхідно використовувати суб'єктивне оцінювання насаджень за визначеними параметрами, до яких відносяться структурно-вікові та просторові ознаки, а також фактура дерев, модуляція виду, освітленість, колорит. В результаті використання такої оцінки можна отримати три класи естетичної цінності насаджень.

Існують методичні рекомендації щодо проведення передпроектного вивчення історичних парків [5, 10] в яких детально описана послідовність натурних обстежень парків та камеральна обробка даних. Після аналізу архівних документальних матеріалів, проведення натурних обстежень, аналізу отриманих результатів, надання окремих оцінок (історико-культурної,

ландшафтно-просторової тощо) необхідною, на нашу думку, є зведена система організації результатів досліджень до числових значень, які у зручній та доступній формі характеризуватимуть рівень збереженості як окремо взятого парку так і може бути застосована для порівняння історичних парків між собою для визначення доцільності та напрямів проведення робіт, спрямованих на адаптацію до сучасних умов.

Аналіз особливостей формування та розвитку садово-паркових об'єктів на території Центральнопридніпровської височинної області показує, що найбільшу частку складають історичні садибно-паркові комплекси (40%), які були перетворені в громадські парки різного призначення, що негативно позначилося на збереженості їх планувальної структури, архітектурних будівель і споруд та композиції рослинності, видовому складі, санітарному стані.

Для оцінки сучасного стану та рівня збереженості історичних парків нами використано критерії оцінки Г.М. Маргайлик та Л.А. Кирильчек (1979), М.Г. Курдюка (1982), а також методичні рекомендації щодо дослідження території історичних парків [1, 3]. Нами запропоновано проводити оцінку сучасного стану та рівня збереженості за шестибальною шкалою по десяти критеріях, наведених нижче.

Одним із важливих критеріїв в оцінці історичного парку є наявність достовірної інформації щодо особливостей формування та розвитку садово-паркового об'єкта в історичному аспекті. Дані щодо особливостей формування паркового простору, видового складу насаджень, архітектурних споруд у період розквіту дають змогу визначити зміни як окремих елементів паркового простору, так і композиції в цілому; оцінити зміни парку упродовж тривалого періоду та визначити можливі напрями подальших досліджень з метою адаптації до сучасних умов. Відповідно до зазначеного критерію оцінювання необхідно проводити наступним чином.

Відсутність будь-якої інформації щодо основних планувальних рішень оцінюється у 0 балів. Наявність уривкових даних в літературних джерелах та

архівних матеріалах, які опосередковано стосуються досліджуваного парку, оцінюється 1 балом. Окремі дані в офіційних письмових виданнях щодо часу створення, загальних рис об'ємно-просторової структури та основних планувальних рішень можна оцінити у 2 бали. Оцінка у 3 бали може бути надана у випадку, якщо наявні достовірні дані в офіційних виданнях щодо дати створення об'єкта та основних етапів розвитку, власниках та архітекторах, окремі дані щодо видового складу рослин. Для надання 4 балів по першому критерію необхідною, окрім вищезазначеної, є наявність письмової інформації щодо видового складу рослин, іконографічних та картографічних матеріалів окремих періодів розвитку. Найвищий бал може бути наданий у разі наявності достовірних даних щодо створення та розвитку історичного парку упродовж всього його існування, іконографічні, картографічні, архівні та письмові матеріали, в яких зосереджена вичерпна інформація про композицію, планувальну структуру, композиційні акценти, архітектурні елементи, видовий склад рослин.

Найвищий бал по першому критерію надано Корсунь-Шевченківському парку, оскільки серед документації наявні письмові описи, твори живопису із зображенням маєтку в різні історичні періоди та план періоду розквіту (рис. 1, 2). Дещо менше інформації є стосовно Парку Декабристів, однак наявна план-схема XVIII–XIX ст. (рис. 3).

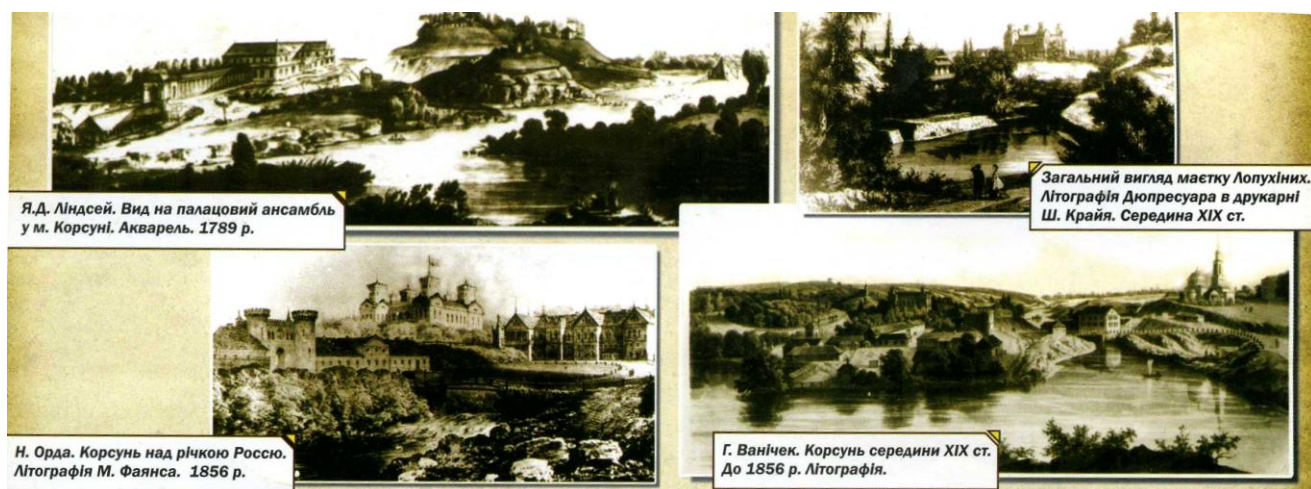
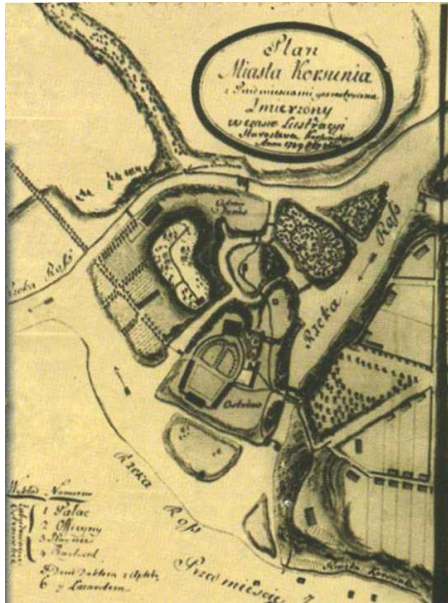
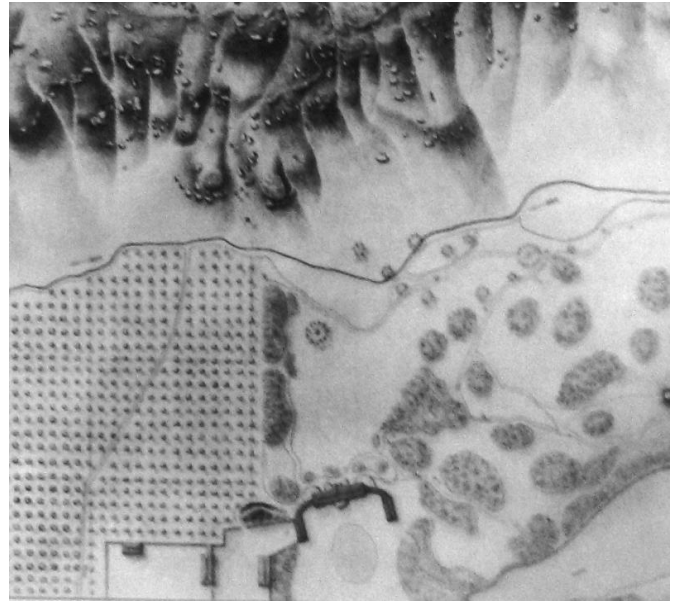

Рис. 1. Іконографічні матеріали Корсунь-Шевченківського парку

Рис. 2. План Корсунського маєтку на генплані м. Корсунь (1789 р.).

Рис. 3. План-схема садиби Давидових у Кам'янці (кін. XVIII – поч. XIX ст.).

Оцінка у 4 бали надана Дендропарку Мліївської дослідної станції, інформація про який є досить вичерпною, серед наочних матеріалів слід відзначити фотоматеріали середини XX ст., зокрема фото центрального партеру (рис. 4). Окрім того, наявні достовірні дані щодо видового та формового різноманіття деревних рослин парку у період розквіту [14].

Рис. 4. Панорама центральної площі Дендропарку Мліївської дослідної станції (фото середини XX ст.).

Наступним етапом дослідження історичного парку є оцінка планувальної структури на сучасному етапі і порівняння її з періодом закладання або розквіту

об'єкта. Визначення змін, які відбулися упродовж існування парку, необхідні для об'єктивної оцінки щодо його збереженості, значення як парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва. У разі збереження окремих елементів планувальної структури різних періодів існування парку, за відсутності цілісності та невідповідності періоду розквіту, оцінка складає 1 бал. За наявності елементів планувальної структури, які характерні періоду розквіту об'єкта та інших періодів існування, збереглися окремі композиційні вісі та акценти – оцінка може становити 2 бали. Наявність основних елементів центральної частини композиції планувальної структури періоду розквіту та інших періодів, збереженість основних композиційних вісей та перспектив – 3 балами. Чотирма балами може бути оцінений об'єкт у разі збереженості елементів планувальної структури в центральній частині, при цьому допускається незначні її порушення, які зосереджені на периферії. Найвищий бал надається тоді, якщо планувальна структура об'єкта являє собою цілісну композицію, в якій збереглися всі елементи центральної частини та більшість периферійних, наявні основні перспективні, композиційні вісі та акценти. В ході дослідження парків Центральнопридніпровської височинної області встановлено, що у найкращому стані знаходиться планувальна структура Корсунь-Шевченківського парку та Дендропарку Мліївської дослідної станції і вирізняється збереженістю основних елементів центральної частини, які відповідають періоду розквіту об'єкта та інших періодів існування, збережені основні композиційні, перспективні вісі та акценти. В парку Декабристів збережені окремі елементи планувальної структури періоду розквіту об'єкту та інших періодів існування, окремі композиційні вісі та акценти, однак вони не утворюють цілісної композиції і оцінка по другому критерію знаходиться на рівні 2 балів. У Синицькому, Козачанському, Тальнівському та Шельпахівському парках збережені окремі елементи планувальної структури різних періодів існування об'єкта, однак загалом вона порушена, не відповідає періоду розквіту об'єкта, більшість композиційних вісей порушені, перспективи перекриті насадженнями і можуть бути оцінені 1 балом.

Композиція історичного парку визначається його об'ємно-просторовою структурою та впливає на загальне сприйняття, є характерною особливістю як садибно-палацових комплексів певного історичного періоду загалом, так і кожного парку. Відповідно необхідною умовою для надання об'єктивної оцінки є визначення ступеня змін історичного об'єкта та їх наслідки. При цьому, на нашу думку, доцільно використовувати методи проведення досліджень, представлені в Методичних рекомендаціях з проектування [1] та описані М.Ф. Денисовим [3]. За результатами польових досліджень доцільне узагальнення результатів та приведення їх до числових значень.

За умов відсутності ярусності насаджень та наявності лише закритих або відкритих просторів оцінка по критерію – 0 балів. Хаотичне розміщення рослин по території або суцільні масиви без вираженої композиційної цілісності, невідповідність просторової організації парку історичним даним, невиражена ярусність, наявність всіх видів просторів – 1 бал. У разі невідповідності загальної композиції рослин жодному з періодів функціонування об'єкта як садибно-паркового комплексу, наявності чітко виражених компонентів насаджень (трапляються декоративні групи, солітарії, куртини тощо), характерних різним історичним періодам, оцінка може становити 2 бали. Відповідність сучасної композиції рослинності різним періодам функціонування об'єкта як садибно-паркового комплексу, наявність в центральній частині декоративних груп, солітаріїв та інших компонентів просторової організації об'єкта, характерних періоду розквіту, можна оцінити у 3 бали. Саме така оцінка надана Корсунь-Шевченківському парку та Дендропарку Мліївської Дослідної станції. За умов відповідності композиції рослин (переважно в центральній частині) періоду розквіту, наявності чітко виражених компонентів насаджень та елементів просторової організації парку, які відповідають різним історичним періодам, доцільно оцінити 4 балами. Сучасна композиція рослин в центральній частині парку відповідає періоду розквіту та дещо змінена на периферії, наявні всі елементи його просторової організації, оцінюється найвищим балом.

Найбільш цінним для історичних парків є наявність деревних рослин, які відповідають періоду його розквіту, або їх видові аналоги. Тому, наступним критерієм запропонованої методики є аналіз видового складу деревних рослин та їх взаємне розміщення порівняно з періодом розквіту. Так, насадження, утворені малоцінними аборигенними та інтродукованими деревними видами, які цілком змінені (природним або штучним шляхом), порівняно з періодом розквіту парку, оцінюються у 0 балів. При наявності в окремих частинах об'єкта куртин, видовий склад яких відповідає періоду розквіту, однак сформованих пізніше – 1 бал. За умов наявності в центральній та периферійних частинах паркового комплексу окремих куртин, видовий склад яких відповідає періоду розквіту парку, однак сформованих пізніше, може бути надана оцінка у 2 бали. У разі, якщо насадження утворені деревними видами, які відповідають періоду розквіту парку, але сформовані пізніше – 3 бали. Найкращою композицією рослинності та особливостями просторової організації вирізняється Корсунь-Шевченківський парк в якому вона здебільшого відповідає періоду розквіту об'єкта, має чітко виражені компоненти насаджень, досить живописна. В центральній частині присутні алеї та солітарії, характерні періоду розквіту об'єкту. Композиція рослин Дендропарку Мліївської Дослідної станції має подібні риси і оцінюється 3 балами. Загальна композиція рослин парку Декабристів не відповідає жодному з періодів функціонування об'єкта як садибно-паркового комплексу, однак має чітко виражені компоненти насаджень, досить живописна. Трапляються окремі групи, солітарії та інші елементи просторової організації, характерні для різних періодів існування об'єкта, що може бути оцінено у 2 бали. Рослинні угруповання Козачанського, Синицького, Тальнівського та Шельпахівського парків розміщені хаотично, в окремих частинах цілісним масивом, ярусність насаджень слабо виражена. Наявні закриті, відкриті, напіввідкриті та напівзакриті простори, але просторова організація не відповідає історичним даним і загальна оцінка для зазначених парків знаходиться на рівні 1 бала. Оцінка у 4 бали може бути надана за умов наявності в центральній частині парку багатовікових дерев, які відповідають

періоду розквіту, а також зростання в окремих периферійних частинах паркового комплексу багатовікових насаджень, доповнених пізнішими посадками, непритаманними даному парковому комплексу в період його розквіту. У 5 балів можна оцінити парк за умов утворення насаджень деревними видами, які відповідають періоду розквіту, в окремих периферійних частинах насадження доповнені більш пізніми посадками, притаманними даному парковому комплексу.

До окремого критерію слід віднести наявність на території екзотичних, раритетних видів та багатовікових дерев, які мають історичну та наукову, які значно підвищують значущість садово-паркового об'єкта, навіть якщо мають значні пошкодження та потребують консервації, тому запропоновано віднести до окремого критерію оцінювання. Оцінку стану рослин пропонуємо проводити за загально прийнятою методикою [5], декоративність за методикою О.Г. Хороших та О.В. Хороших [13], або іншою методикою оцінки декоративності. Отримані результати систематизувати відповідно до нижче наведеної бальної оцінки. Відсутність раритетних видів деревних рослин, а також відомостей щодо їх розміщення в минулому оцінюється у 0 балів. Наявність поодиноких екземплярів великовікових екземплярів аборигенних видів, що знаходяться в незадовільному стані, а також пеньків екзотичних та раритетних видів дерев, висаджених у період розквіту парку можна оцінити в 1 бал. Оцінка у 2 бали надається якщо, окрім вищезазначеного, наявні достовірні відомості щодо розміщення екзотичних та раритетних видів дерев на території об'єкта та їх потомства, в інших парках, а також зростають екземпляри, які знаходяться у задовільному стані. Наявність багатовікових екземплярів інтродукованих та аборигенних видів дерев, які мають історичну та наукову цінність, незалежно від наявності документального підтвердження їх значення (віднесення до реєстру природно-заповідного фонду), більшість з яких знаходяться в аварійному стані і потребують негайного проведення консервативних заходів, оцінюється 3 балами. Для надання вищої оцінки (4 бали), необхідною умовою, окрім зазначених вище, є плодоношення

багатовікових екземплярів та наявність схожого насіння. Найвища оцінка надається у випадку зростання багатовікових дерев інтродукованих та аборигенних видів, що віднесені до офіційних списків, а також тих, які мають історичну та наукову цінність, що підтверджено офіційними документами, причому більшість з них мають знаходитись у задовільному стані, плодоносити та давати схоже насіння. На території майже всіх досліджених об'єктів є вікові екземпляри. Однак дендроекзоти, які знаходяться у відмінному стані зростають лише на території Корсунь-Шевченківського парку та Дендропарку Мліївської дослідної станції, що оцінено у 5 балів. Серед найбільш цінних дерев Корсунь-Шевченківського парку слід виокремити *Ginkgo biloba* L., *Picea pungens* f. 'Glauca', *Pinus strobes* L., які висаджені на початку ХХ ст. і на наш час плодоносять мають декоративний вигляд. Також слід вказати на історичне значення вказаних екземплярів *Ginkgo biloba* L., *Picea pungens* f. 'Glauca' (рис. 5–8), які висаджені Мерією Федорівною Романовою. На території парку зростає ще одне дерево, яке має історичне значення – екземпляр *Aesculus hippocastanum* L., який був замальований Т.Г. Шевченко під час його перебування в Корсуні. На території парку знаходиться алея утворена віковими екземплярами *Pice abies* (L.) Karst. висаджена у ХІХ ст. і наразі віднесена Рішенням обласної ради № 5-3 від 23.12.98 р. до категорії парків-пам'яток садово-паркового мистецтва природно-заповідного фонду України (офіційна назва пам'ятки «Алея княгині Лопухіної»). Об'єкт займає площу 1,6 га, на якому зростають екземпляри *Pice abies* (L.) Karst. висотою 28-30 м, діаметром стовбура до 70 см. В окремих периферійних частинах паркового комплексу багатовікові насадження доповнені більш пізніми посадками деревних видів, не притаманних даному парковому комплексу в період його розквіту. Наявні раритетні види дерев, віднесені до офіційних списків (Червоної книги України, Європи, МСОП). Зокрема в масивах зростає кілька екземплярів *Juniperus virginiana*, однак більшість з них знаходяться у незадовільному стані після зими 2009–2010 рр.

Рис. 5. Віковий екземпляр *Ginkgo biloba* L. (фото 2010 р.).

Рис. 6. Віковий екземпляр *Picea pungens* f. 'Glauca' (фото 2010 р.)

Рис. 7. Віковий екземпляр *Cercis occidentalis* L. в Дендропарку Мліївської дослідної станції (фото 2010 р.)

Рис. 8. Віковий екземпляр *Styphnolobium japonicum* L. у Дендропарку Мліївської дослідної станції (фото 2010 р.).

У Синицькому, Тальнівському, Козачанському та інших парках також зростають окремі вікові екземпляри представлені здебільшого аборигенними видами (*Quercus robur* L., *Pinus sylvestris* L., *Fraxinus excelsior* L.) та трапляються поодинокі екземпляри інтродукованих (*Pinus pallasiana* L.), що є передумовою надання 2 балів по критерію. Насадження всіх інших парків утворені переважно цінними аборигенними та інтродукованими деревними

видами, які повністю змінені (природним або штучним шляхом) порівняно з періодом розквіту парку. Архітектурні споруди (монументальні, декоративні, інженерні, утилітарні), як правило, були однією з основних складових композиції парку. Палацова споруда найчастіше являла собою основу композиції центральної частини території, а іноді й усього парку. На території садибно-палацових комплексів розміщувалася велика кількість малих архітектурних форм утилітарного та декоративного призначення, інженерних споруд, які входили в загальну композицію та палацова будівля, що була центром композиції. Важливим при оцінюванні архітектурних компонентів паркового комплексу є значення окремих будівель як пам'яток архітектури, що підтверджено офіційними документами [4]. Оцінка 0 балів надається якщо архітектурні пам'ятки відсутні або знаходяться у незадовільному стані, наявні споруди, побудовані у різні історичні періоди, зокрема після націоналізації садибно-паркового комплексу. Підвищується оцінка по критерію за умов розміщення архітектурних будівель різних періодів, створених переважно у період розквіту, які знаходяться у незадовільному стані. У 2 бали оцінюється архітектурні елементи різних періодів та функціонального призначення (інженерні або монументальні), які відповідають періоду розквіту парку, мають значні пошкодження і не можуть використовуватися згідно з призначенням, є споруди, що мають статус пам'яток архітектури, однак потребують капітального ремонту та реставрації. Саме такі споруди наявні у Козачанському та Синицького парках. Архітектурні будівлі Парку Декабристів та Тальнівського парку (рис. 9–11) заслуговують на оцінку 3 бали. Важлива архітектурна споруда знаходиться на території Тальнівського парку – садибний будинок, який має статус пам'ятки архітектури. На початку XXI ст. було замінено покрівельний матеріал даху. Однак на час нашого обстеження (липень 2010 р.) реставрація зупинена, палац не охороняється. На території Козачанського парку розміщені монументальні споруди початку XX ст., які на наш час не експлуатуються і знаходяться в аварійному стані (рис. 12). Оцінка підвищується на бал за умови,

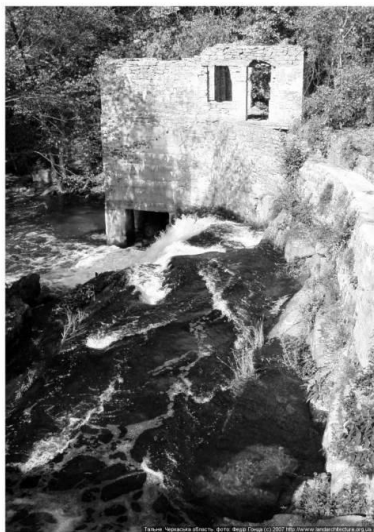
якщо існуючі пам'ятки архітектури мають історичну цінність та збудовані у період розквіту садибно-паркового комплексу.

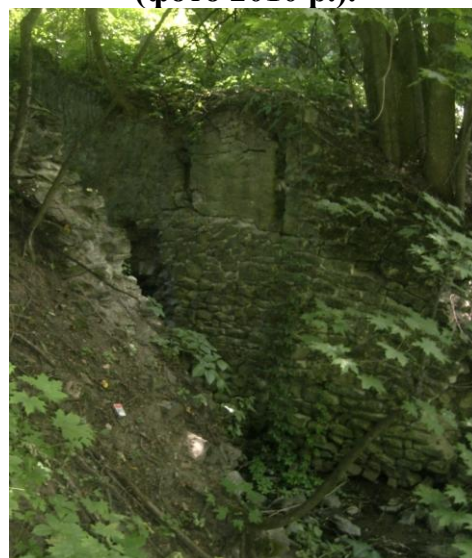
Рис. 9. Зелений або Картковий будинок у Парку Декабристів.

Рис. 10. Палац Тальнівського парку (фото 2010 р.).

Рис. 11. Руїни млина та водоспад у Тальнівському парку (фото 2007 р.).

Рис. 12. Руїни греблі у Козачанському парку (фото 2010 р.).

Наявність архітектурних споруд різного функціонального призначення (монументальних, інженерних, декоративних, утилітарних) періоду розквіту, зокрема палацова будівля, що має статус пам'ятки архітектури (віднесена до категорії «а» або «б»), господарські приміщення, які мають незначні пошкодження і можуть використовуватись за умови проведення реставрації основних декоративних елементів, дає можливість надання 4 балів. Оцінка у 5 балів можлива лише у разі віднесення палацової споруди до категорії «а», коли господарські будівлі мають незначні пошкодження та можуть

використовуватись, інженерні споруди перебувають у задовільному стані і функціонують або можуть функціонувати відповідно до призначення, більшість декоративних та утилітарних МАФ відреставровані та розміщені в центральній частині парку. Найвищий бал можна надати лише двом з досліджених парків – Корсунь-Шевченківському та Дендропарку Мліївської дослідної станції. Найбільша кількість монументальних архітектурних споруд розміщена на території Корсунь-Шевченківського парку, причому більшість із них знаходиться в експлуатації культурно-історичного музею. Будівлі потребують проведення зовнішніх та внутрішніх реставраційних робіт, які не проводились близько 40 років. Окрім монументальних будівель наявна велика кількість малих архітектурних форм, як декоративних, так і утилітарних різних періодів існування парку, які на наш час забезпечують комфортні умови перебування на території парку.

Однією з особливостей формування садибно-палацових комплексів в Україні є включення у структуру парку цінних в археологічному плані ділянок, що дуже часто їх наявність виявляється на сучасному етапі. Саме тому для оцінки історичного парку, як один із критеріїв, включена археологічна цінність окремих ділянок паркового простору, що замовлено їх великим історичним значенням, необхідністю збереження, ретельної охорони та встановлення особливого режиму відвідування парку, сприяє його популяризації та підвищує інтерес з боку громадськості. Відповідно оцінювати історичний парк за вказаним критерієм пропонуємо наступним чином. Відсутність археологічно цінних ділянок, а також інформації щодо можливої їх наявності оцінюється у 0 балів. Наявність інформації щодо існування важливих в археологічному плані ділянок можна оцінити у 1 бал. За умов наявності археологічно цінних ділянок в центральній частині або на місці пам'ятки архітектури, природи або історії, що унеможлиблює проведення розкопок на сучасному етапі або є недоцільним (оцінка знаходиться на рівні 2 балів). Наявність ділянок, які представляють археологічну цінність встановлена, однак їх точне розміщення на території парку невідоме, можна оцінити 3 балами. У випадку існування письмових

матеріалів та фактичних знахідок різних історичних періодів, що мають археологічну цінність, зокрема знайдені артефакти, пов'язані з історією та культурою, однак подальші розкопки недоцільні з об'єктивних причин, оцінка визначається 4 балами. П'ятьма балами оцінюється парк тоді, якщо існують письмові матеріали та фактичні знахідки. Окрім того, археологічні дослідження на території проводилися неодноразово і доцільне їх продовження. Археологічно цінні ділянки наявні лише на території Корсунь-Шевченківського парку, що підтверджено результатами розкопок 1996–1998 рр., в ході яких знайдено незаперечні докази того, що острови були заселені протягом XI–XIII ст. В XI ст. на лівому березі р. Росі була зведена фортеця, яка разом з іншими Пороськими фортецями захищала південний кордон Київської Русі [10]. Археологічні знахідки (кістки мамонта, первісна зброя, тощо) на території Корсунь-Шевченківського парку підтверджують заселення територій ще раніше – 35-10 тис. років, тому зберігаються та відкриті для показу у культурно-історичному музеї, що знаходиться на території парку [9]. Таким чином наявність археологічно цінних ділянок на території Корсунь-Шевченківського парку не лише підтверджена літературними даними, а й проведеними розкопками, під час яких були знайдені артефакти різних часових періодів та являють собою велику історичну й культурну цінність. Розкопки були зупинені і нині не проводяться. На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що Корсунь-Шевченківський парк є важливим археологічним об'єктом, потребує подальших досліджень з точки зору археології і відповідно може бути оцінений у 5 балів за критерієм «Археологічна цінність». Загальновідома інформація щодо розміщення археологічно цінних ділянок поблизу Тальнівського парку, однак розкопки на території парку не проводилися. У 70-х роках минулого століття на території Тальнівського району, зокрема м. Тальне, знайдено місто Трипільської культури, що датується першою третиною III тис. до н.е. та відноситься до томашівсько-сушківської групи із площею 400 га. Безпосередньо в Тальнівському парку розкопки не виконувалися, однак можна

припустити, що на його території існують місця, що становлять археологічну цінність. Тому за згаданим критерієм парк може бути оцінений у 2 бали.

На території Центральнопридніпровської області майже всі історичні парки мають у складі композицій природні або штучно створені водойми, які були і залишаються важливими акцентами композицій паркового простору, а іноді їх основою. Стан водойм має велике значення при використанні паркової території на сучасному етапі як рекреаційної. Відповідно оцінювання проводиться наступним чином. Якщо на сьогодні виявлена відсутність водойм, які існували упродовж історичного періоду, оцінка складає 0 балів. Наявність окремих елементів штучно створених водойм та гідротехнічних споруд, які знаходяться у незадовільному стані і не можуть бути відремонтовані для забезпечення їх функціонування, також природних водойм у незадовільному стані або осушених, оцінюється 1 балом. У 2 бали можна оцінити наявність усіх гідротехнічних споруд, які існували, перебувають у незадовільному стані і більшість з них не можуть бути відремонтовані, природні водойми знаходяться у незадовільному стані, рівень води в них значно зменшився порівняно з періодом розквіту. У випадку можливості ремонту гідротехнічних споруд, які були характерними для періоду розквіту для забезпечення функціонування, задовільного стану природних водойм, але рівень води в них значно зменшився порівняно з періодом розквіту, необхідні заходи, спрямовані на їх очищення – оцінка знаходиться на рівні 3 балів. У разі задовільного стану всіх штучно створених водойм, гідротехнічних споруд та функціонування основних, при доцільності проведення їх ремонту та реставрації, з рівнем води у природних водоймах дещо нижчим порівняно з періодом розквіту, однак загальний стан можна охарактеризувати як задовільний – 4 бали. Найвищим балом (5) оцінюється збереженість штучних водойм у разі їх функціонування та відсутності потреб у ремонті, а стан природних – за умови їх задовільного стану та рівня води, що відповідає періоду розквіту, відсутність розмиву берегів та інших ерозійних процесів. Найвищим балом за критерієм можна оцінити Корсунь-Шевченківський парк та Дендропарк Мліївської дослідної станції, на

території яких знаходяться водойми і водні устрої у відмінному стані та функціонують. На дещо нижчий бал за цим критерієм (4 бали) заслуговує Парк Декабристів, всі інші парки оцінені у 3 бали.

Дорожньо-стежкова мережа набуває великого значення як при дослідженні історії формування паркової території, так і при використанні парку на сучасному етапі. Покрівельний матеріал доріжок, який залишився на окремих ділянках, дає можливість не лише в натурі проаналізувати планувальну структуру, а й дізнатися з яких матеріалів виконане мощення дорожньо-стежкової мережі і відповідно підібрати аналог. Оцінку у 0 балів можна поставити у випадку, якщо дорожньо-стежкова мережа відсутня або повністю змінена, порівняно з періодом розквіту парку. Коли трапляються поодинокі ділянки, на яких збереглися залишки дорожнього покриття, характерного для періоду розквіту парку, оцінка складає 1 бал. Збережена тільки на периферійних частинах дорожньо-стежкова мережа оцінюється 2 балами. Наявність структури дорожньо-стежкової мережі переважно на всій частині парку, однак покриття майже повсюдно замінене, крім окремих ділянок; на периферії парку зустрічаються ділянки, де збереглися елементи мощення, що характерно для періоду розквіту, – оцінка 3 бали. У 4 бали оцінюється наявність дорожньо-стежкової мережі переважно на всій частині парку, тип покриття схожий на той, що відповідає періоду розквіту, на периферії спостерігаються ділянки з елементами мощення періоду розквіту. Найвищий бал надається уразі, якщо структура дорожньо-стежкової мережі збереглася переважно на всій території парку, мощення відповідає періоду розквіту, однак допоміжні матеріали сучасні, на периферії збереглися фрагменти з елементами мощення, які використовувалися під час періоду розквіту. В ході досліджень дорожньо-стежкової мережі історичних парків Центральнопридніпровської височинної області встановлено, що упродовж історії розвитку саме планувальна структура зазнала значних перетворень, що стало передумовою заміни покриття всіх доріг парків. На території деяких парків не залишилося навіть фрагментів дорожньо-стежкової мережі, що

відповідає періоду розвитку парку. Дорожньо-стежкова мережа в жодному з досліджених нами парків не може бути оцінена у 5 балів, адже всі вони упродовж ХХ ст. були адаптовані до сучасних умов, внаслідок чого дорожньо-стежкова мережа та покриття були змінені майже на всій території паркових комплексів. Найвищий бал за цим критерієм надано Корсунь-Шевченківському парку, Дендропарку Мліївської дослідної станції та парку Декабристів (3 бали), адже структура дорожньо-стежкової мережі збереглася переважно на всій частині парку, хоча тип покриття не відповідає періоду розквіту парку. На периферії парку трапляються ділянки, де зберігся тип мощення періоду розквіту парку. Дорожньо-стежкова мережа в Синицькому і Козачанському парку оцінена в 1 бал, де здебільшого вона відсутня, порівняно з періодом розквіту парку. Виявлені поодинокі ділянки, на яких збереглися залишки дорожнього покриття періоду розквіту парку. Зовсім відсутня дорожньо-стежкова мережа на території Тальнівського та Ягубецького парків, що відповідно оцінено у 0 балів.

Газонний покрив та квітникове оформлення значно покращує загальне сприйняття паркових композицій. Однак в історичному парку значення квіткового оформлення набуває історичного та символічного значення. Відтворення квіткових композицій періоду розквіту паркового комплексу довершує композицію, а іноді являє собою її центр. Однак квітникові композиції в історичному парку лише для покращення естетичних якостей ділянки не мають важливого значення. Найціннішими є партери та квітники, розміщені на період обстеження на тих місцях, де знаходились у період розквіту палацово-паркового ансамблю, мають той самий візерунок та створені з відповідних рослин (оцінка 5 балів). За умов наявності квіткового оформлення по всій території, яке покращує декоративні якості паркового простору, розміщено згідно з історичними даними, загальне композиційне рішення відповідає періоду розквіту парку, але склад рослин змінений – оцінка знижується до 4 балів. У випадку розміщення елементів квіткового оформлення на території парку в місцях, де їх не було у період функціонування об'єкту як палацового комплексу,

а також невідповідність видового складу історичним даним, однак мають декоративне значення та розміщені по всій території об'єкта, оцінка знаходиться на рівні 3 балів. Такий рівень надано трьом із досліджених об'єктів – Парку Декабристів, Корсунь-Шевченківському парку та Дендропарку, на території яких наявний газонний покрив в центральній частині території та квіткове оформлення. Два бали надається тоді, коли квітникове оформлення наявне лише в центральній частині, однак тематиці візерунків та видовому складу рослин притаманний виключно декоративний характер. Газонний покрив території парку має тільки декоративне значення тому не виокремлюється в окремий критерій, а є складовою частиною вищезгаданого критерію. Відповідно при наданні всіх вищезазначених оцінок обов'язковою умовою є наявність газону, принаймні у центральній частині. Один бал надається за відсутності квіткового оформлення, але наявності газону в центральній частині, причому допустиме його ушкодження. Цілковита відсутність квіткового оформлення та газону по всій території парку оцінюється у 0 балів.

Після проведених досліджень за зазначеними критеріями парки можуть бути розподілені на чотири категорії. *Найбільш цінні історичні парки* (50–35 балів) можуть бути використані як історичні музеї, історичні заповідники тощо. Такі парки потребують найменшого втручання та проведення робіт, які спрямовані на збереження та їх популяризацію. *Цінні історичні парки* – 34-21 балів. Для раціонального використання і збереження необхідне проведення подальших досліджень та створення проекту адаптації парку до сучасних умов. *Малоцінні історичні парки* – 20-15 балів. Відновлення паркового комплексу з метою використання як історичного парку надзвичайно трудомістке в першу чергу через значні ушкодження всіх елементів паркового простору та відсутність достовірної інформації щодо їх особливостей. Використання паркової території можливе лише після детального вивчення всіх елементів, які представляють цінність (архітектурні споруди, цінні деревні насадження або окремі вікові, реліктові екземпляри, заповідні види, інженерні споруди, наявність археологічних ділянок) з метою їх збереження. *Не мають історичної*

цінності – 14 і менше балів. Відновлення як композиції паркового простору в цілому, так і окремих елементів неможливе за відсутності достовірних історичних даних щодо їх вигляду, місця розташування на момент створення або в період розквіту парку тощо. Використання паркової території можливе після зміни функцій парку. Оцінка історичного парку може характеризувати загальні риси парку, а також ступінь збереженості на сучасному етапі. Важливою характеристикою запропонованої методики оцінювання на основі запропонованих критеріїв є доцільність проведення на різних етапах дослідження (починаючи від аналізу літературних даних та архівних матеріалів, натурного обстеження і, навіть, після проведення відновлення паркового комплексу), а також використання різних методик досліджень залежно від особливостей кожного історичного парку. Під час проведення оцінки після відновлювальних робіт значення кінцевого бала можна вважати показником якості останніх.

На основі проведених комплексних досліджень визначено найбільш цікаві в плані історико-культурного значення об'єкти. Результати проведених досліджень систематизовано та приведено до числових значень з метою зручності порівняння досліджених об'єктів. Згідно з результатами комплексної оцінки Корсунь-Шевченківський парк та Дендропарк Мліївської дослідної станції, які набрали 41 та 35 балів відповідно, віднесені до найбільш цінних. Цінним історичним парком можна назвати парк Декабристів – 23 бали. Тальнівський, Козачанський, Шельпахівський та Синицький парки відносяться до малоцінних з точки зору історичної цінності (таблиця).

**Оцінки сучасного стану та ступеня збереженості історичних парків
Центральнопридніпровської височинної області**

Критерії оцінки	Парки						
	Корсунь-Шевченківський	Парк Декабристів	Тальнівський	Козачанський	Синицький	Шельпахівський	Дендропарк Мліївської дослідної станції
	Бали						
Наявність письмової інформації щодо історії створення та розвитку об'єкта	5	4	3	3	3	2	5
Планувальна структура	3	2	1	1	1	1	3
Композиція рослинності та особливості просторової організації	3	2	1	1	1	1	3
Видовий склад деревних насаджень	4	2	2	2	2	2	3
Раритетні види та вікові дерева	5	1	2	2	2	1	5
Архітектурні споруди (монументальні, декоративні, інженерні, утилітарні)	5	2	4	2	2	3	5
Археологічна цінність окремих ділянок	5	0	1	0	0	0	0
Дорожньо-стежкової мережа	3	3	0	1	1	0	3
Водойми	5	4	3	3	3	3	5
Газонний покрив та квітникове оформлення	3	3	1	1	1	2	3
Загальний бал	41	23	18	16	16	15	35

Висновки. Для раціонального використання Корсунь-Шевченківського парку та Дендропарку Мліївської дослідної станції, необхідними є заходи спрямовані на їх збереження та популяризацію. Окрім того доцільним є детальне вивчення всіх елементів, які представляють цінність (архітектурні споруди, цінні деревні насадження або окремі багатовікові екземпляри, наявність археологічних ділянок) з метою їх збереження. До заходів щодо покращання сучасного стану території малоцінних в історичному плані парків слід віднести адаптацію їх територій до сучасних умов із збереженням окремих ділянок та архітектурних елементів періоду розквіту.

Список літератури

1. Восстановление старинных ландшафтных парков. Методические рекомендации по проектированию / [авт. тексту Ю.А. Бондарь]. – К. : НИИГрадостроительства, 1974. – 85 с.
2. Гурский А.В. Методы оценки состояний древесных насаждений и прогноз их роста и долговечности / А.В. Гурский // Бюллетень Главного ботанического сада. – 1955. – №21. – С. 16–24.
3. Денисов М.Ф. Ландшафтное проектирование при восстановлении парков. Учебное пособие / М.Ф. Денисов. – М. : МАРХИБ, 1986. – 105 с.
4. Законодавство про пам'ятки історії та культури (збірник нормативних актів) / [Під ред. О.Н. Якименка]. – К., 1970.
5. Кузнєцов С.І. Екологічні передумови оптимізації вуличних насаджень Києва / С.І. Кузнєцов, Ф.М. Левон, В.Ф. Пилипчик, М.І. Шумик // Питання біоіндикації та екології. – Запоріжжя : ЗДУ, 1998. – Вип. 3. – С. 57–64.
6. Курдюк М.Г. К вопросу оценки декоративности парковых насаждений / М.Г. Курдюк // Сохранение и восстановление старинных парков: сб. научн. трудов. – К., 1982. – С. 65–68.
7. Кучерявий В.П. Зеленая зона города / В.П. Кучерявий — К. : Наук. думка, 1981. – 248 с.
8. Маргайлик Г.И. К методике оценки декоративности древесных насаждений / Г.И. Маргайлик, Л.А. Кирильчик // Бюллетень Главного ботанического сада. – 1979. – №114. – С. 58–60.
9. Назаров О.В. Археологічні дослідження пам'яток козацької доби на території Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника / О.В. Назаров // Битва під Корсунем і Національно-визвольна війна середини XVII ст.: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 350-річчю битви під Корсунем. – Корсунь-Шевченківський, 1998. – С. 116.
10. Овсієнко Л. Археологічні дослідження на території палацово-паркового ансамблю в місті Корсуні-Шевченківському / Л. Овсієнко // Корсунський часопис. – Корсунь-Шевченківський. – Вип. 14. – 2005. – 80 с.

11. Пряхин В.Д. Новое в методике ландшафтной таксации лесов / В.Д. Пряхин // Озеленение городов: науч. тр. Акад. комун. хоз-ва им. К.Д. Памфилова. – 1970. – №71. – С. 25–30.

12. Рубцов Л.И. Деревья и кустарники в ландшафтной архитектуре / Л.И. Рубцов. – К. : Наук. думка, 1977. – 272 с.

13. Хороших О.Г. Шкала комплексної оцінки декоративних ознак деревних рослин. / О.Г. Хороших, та О.В. Хороших // Науковий вісник. Дослідження, охорона та збагачення біорізноманіття: зб. наук.-техн. пр. – Львів : УкрДЛТУ, 1999. – Вип. 9.9. – 300 с.

14. Симиренко Л.П. Иллюстрированное описание маточных коллекций Питомника [Генеральный каталог] / Симиренко Л.П. – К. : Тип. Императ. ун-та св. Владимира, 1901. – 411 с.

Приведены критерии комплексной оценки современного состояния и уровня сохранности исторических дворцово-парковых комплексов как результат проведенных полевых и камеральных исследований. В качестве критериев оценки предложено использовать характеристики основных элементов паркового пространства, их состояние и значение в объёмно-пространственной структуре композиции, перспективы восстановления и адаптации парка на современном этапе.

Ключевые слова: исторические слова, критерии комплексной оценки, уровень сохранности.

The criteria of complex estimation of the modern state and level of stored of historical court-style-park complexes as a result of the field and cameral researches are shown. As criteria of estimation it is suggested to use descriptions of basic elements of park space, their state and value in by volume of spatial composition, prospects of renewal and adaptation on the modern stage.

Keywords: historical park and garden art, modern state, criteria of estimation.